

891.99

C-28

ՎՐԷՐԵՆԴԻՐ ԶԱՅՆԵՐ

ՅԻՇԵՑԻՔ ՔԱՆԸ

40.128 891.99
89-3 2-28

891.95

6-28

19 NOV 2011

493

ՎՐԷԺԻՆԴԻՐ ԶԱՅՆԵՐ

ՅԻՇԵՑԻՔ ՔՍԱՆԸ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՔՍԱՆ Ս. Դ. ՇՆԶԱԿԵԱՆՆԵՐՈՒ ԱՆՄԱՀ
ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ. ՈՐՈՆՔ ՇԵՐՈՍԱԲԱՐ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԵՑԱՆ
ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ Ի ՊՈԼԻՍ. 1915

ԻՆՔՆԱՏԻՊ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

Հեղինակուրիւն և Գծագրուրիւն

ԱՐՇԱԻՐ Պ. ՇԱՄԼԵԱՆԻ

ԵՐԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1918

COPYRIGHT 1918 BY
A. SHAMLIAN
TROY, N. Y.

13 JUL 2013

97189

REVENGEFUL VOICES

REMEMBER The TWENTY

POEM

DEDICATED TO THE ETERNAL MEMORY OF THE
TWENTY ARMENIAN S. D. HUNCHAGISTS, WHO
WERE HEROICALLY MARTYRED FOR THE FREE-
DOM OF THEIR FATHERLAND IN
CONSTANTINOPLE, A. D. 1915

ILLUSTRATED BY THE AUTHOR
ARSHAVIR B. SHAMLIAN

YERAN PRESS
1918

55404-66

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍՔ

Ներկայ հասորը որ իմ գրական աշխատություններու անդրանիկ երկն է, լոյս կ'ընծայեմ Տասնեակ մը գեղարուեստական նկարներով ու շեղ կողմով զարդարուած:

Ինչպէս բանաստեղծութիւնը իմ գրչին, նոյնպէս եւ նկարները իմ սեպհական վրձինի արտայայտութիւններն են, բոլորով ին ի ն գ ն ա տ ի պ (original):

Նկարը խորհուրդի կամ զաղափարի մը խտացումն է: Այն ինչ որ պիտի բացատրուի գրաւոր կերպով, քանի մը եղերու վրայ, կարելի է ցուցադրել նկարով մը, մեկ էջի վրայ միայն, ու այս երկուքի միացումն է ահա որ աւելի ազդու, աւելի որոշ կերպով կը պարզէ հեղինակին խորհուրդներն ու զգացումները:

Այս համոզումով է որ սոյն հասորը պատկերազարդ հրապարակ կը հանեմ, որու համար ցոյց տուած համակրութեան քաջալերուած, պիտի ջանամ միւս աշխատութիւններս ալ, նոյնպէս, աւելի ուրիշ եւ քնիւր նկարներով զարդարուած հրապարակ հանել:

Յուսամ արուեստի եւ բանաստեղծութեան այս զուգընթացութիւնը Ամերիկահայութեան համար նորութիւն մը ըլլալով հանդերձ, պիտի դառնայ նաեւ սիրելի:

ԱՐՇԱԻԻՐ Պ. ՇԱՄԼԵԱՆ

1918 թրոյ, Ն. Ե.

ԹՐԲԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՐԱՍՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋ

«Քսան Հնչակեաններ կախում», — ահա՛ աչն անհունորէն ողբալի ու շանթաւարիչ լուրը, որ մեզ գալիս է տառապանքի ու զուլումի աշխարհից: Քսան Հնչակեաններ, քսանն էլ չեղափոխական գրչի ու խօսքի, զաղափարի ու գործի մտքուր, իզէալական տիպարներ, որոնց կեանքը համակ նւիրում էր տանջւողների դատին:

Դեռ մի շարաթ առաջ էր, որ մենք լսեցինք Վանի մեր չորս անձնուրաց ընկերների նահատակութեան լուրը: Մեր զգացած ցաւը չափազանց մեծ էր այդ առթիւ ու մենք սրտի դառն կսկիծով ողբում էինք նրանց վաղաժամ մահը ազատութեան ճանապարհին: Բայց զազան բռնակալութիւնը մեզ համար պատրաստել էր մի ուրիշ աւելի ծանր ու ահաւոր ողբերգութիւն, որ պիտի դար ցնցելու մեր էութիւնը, սարսուռով պատելու մեր միտքն ու հոգին. նա ծրագրել էր մեր կուսակցութեան եռանդուն ու վառվռուն ոչփերի, ականաւոր գործիչների եղերական վախճանը:

Եւ գործւած ոճիրը աչնքան հրէշացին ու բարբարոսական է, որ երեակաչելն անգամ անկարելի է: Թիւրք կառավարութիւնը, ամիսներ շարունակ, մեր ողբացեալ ընկերներին բանտերի անլուր գրկանքներին ենթարկելուց չետոյ, կախաղանով վերջ է տալիս նրանց կեանքին, լոկ իր զազանաչին կիրքը լազեցնելու, Հնչակեան կուսակցութիւնը բնաջնջելու և Հալութիւնը պատուհասելու համար: Եւ որպէս զի հրապարա-

կով կարողանալ արդարացնել իր այդ քստմնալի եղեռնադործութիւնը, նա օրէնքի անունով մի դատապարտութիւն է կարդում: Անբապտիզմած Հնչակեանները պաշանջել են «անկախ» Հայաստան, աչսինքն ձգտել են անջատողականութեան և այդ նպատակով «կազմակերպել են ոճրափորձեր», — ահա՛ թէ ինչպիսի շինծու պատրւակնւրով է նա ցանկանում օրինականացնել իր արիւնոտ արարքը:

Սակայն, Թիւրք կառավարութեան կողմից ցոյց տրւած այս ողորմելի պատճառարանութիւնը աւելի ևս ծանրացնում է նրա պատասխանատւութիւնը, որովհետեւ դա մի ստոր չերիւրանք ու բացարձակ դրապարտութիւն է: Եւ արդէն ուրիշ բան էլ չէր կարելի սպասել աչն կառավարութիւնից, որ անխնայ հարածանքի ու համատարած տեւորի միջոցով իրեն նպատակ է ընտրել բաղկացուցիչ ազգերի, մասնաւորապէս հաշ ժողովուրդի կործանումը և նրա իղձերը հարազատ թարգման տարրերի բնաջնջումը:

Այս անորակելի ոճիրը, հետեւարար, գալիս է մի նոր և էջ աւելացնելու թրքական դարաւոր բարբարոսութեան տարեղբութիւնների վրայ: Նա էլ կարծիր տառերով պիտի արձանագրուի արիւնի ու սարսափի աչն եղական պատմութեան մէջ, որ թուրք բռնակալութեան չափառեական գառակներն է մարդկային սերունդների առաջ:

Պատմական անչիշատակելի ժամանակներից մինչև այսօր. չէ եղած մի բռնապետութիւն, որ թիւրք կառավարութեան նման մշտեմնապէս քանդող ու աւերող ոչ ժ լինէր: Ազգերի պատմութիւնը, ճիշտ է, ծնունդ է տւել շատ ու շատ բը-

նապատութիւնների, բայց նրանք բոլորն էլ, կարճ չըջանից չեռոց, դադարել են աշնայի մի կործանարար ոչոք վառնալուց, ինչպիսի եղել է թիւրք բռնապետութիւնը իր ծագման օրից մինչև հիմա: Ներօնները բացառիկ զէմբեր են եղել. նրանք լանկարծական կիկլօնների նման եղել փոթորիկի են ազգերի կեանքը և ապա անհետացել ընդմիջա: Բայց թիւրք բռնապետութիւնը երբեք չէ փոխել իր ներօնական պատկերը. նա մշտապէս վանտարականութիւն ու բարբարոսութիւն է դործել, մաշ ու սարսափ սփռելով ամենուրեք: Վեց հարիւր տարեաց պատմութիւնը ցաւի ու տանջանքի, թալանի ու կոտորածի, մի խօսքով ներօնական նախճիրների մի անվերջ ու անծալը շարան է:

Այսօր թիւրք բռնապետութիւնը, լանձին իթթիհատի, դարձնալ շարունակում է իր բարբարոսական արշաւանքը: Նա իր կատաղութեան գաթնակէտին հասած՝ աւերում, քանդում է բոլոր հայաբնակ վայրերը, ջարդում, կոտորում է տասնեակ հազարաւոր անմեղներ և ի լրումն աչդ բոլոր սճիրների, պատերազմական ատեանների միջոցով և անհիմն մեղադրանքներով կախազանների վրայ և բանտերում սպաննում է ժողովրդի ազատութեան նախնադատական առաքեալներին: Բայց արիւնհարբու իթթիհատը չի կարող աչդպիսի զազրելի սճիրներով իր նպատակին հասնել: Հայը վեց դար շարունակ ապրեցաւ, թրքական ետթաղանք չկարողացաւ մինչև այժմ վերջ տալ նրա դոյութեան, և նա ընդհակառակը, բռնութեան արհաւիրքների մէջից միշտ ձգտեց ազատութեան: Նա կուեց, մարտն-

չեց իր գահիճները դէմ և մնաց միշտ նույն անընկճելի ուղղմիկը:

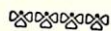
Դեռ երէկ, խարուսիկ սահմանադրութեան ժամանակ, իթթիհատը կարծում էր թէ՛ իր քնարերգական խոստումներով պիտի կարողանայ լռեցնել Հայութեան արդար բողոքը: Անձնատուր իր երազներին, նա օրօրում էր աշն պատրանքներով թէ՛ աշկուս անարգել պիտի կարողանայ իրագործել իր համիսլամական ու համաթրքական ծրագիրը: Բայց նա չուտով տեսաւ, որ Հայը երբեք տրամադիր չէ «կաթիլ-կաթիլ մեռնելու» և պատրաստ է միշտ, ի գին ամեն զոհողութիւնների, կռիւ մղել իր ազգային և մարդկային իրաւունքների համար:

«Հայը մի անգամ էլ պէտք է մեռնի, որ Հայը ապրի», — այս էր եղել մեր նահատակ ընկերների կարգախօսը: Եւ այսօր Հայութիւնը իր մղած հերոսական կռուով հետեւում է աչդ կարգախօսին: Նա իր արիւնը մի անգամ էլ, և վերջին անգամ, թափում է իր հայրենիքի ինքնավարութեան համար:

Ուստի թրքական այս նոր բարբարոսութեան առաջ, մարտնչող Հայութեան սրտում միայն մի զգացում է ամբարում, դա վրէժխնդրութեան սրբազան զգացումն է: Եւ ուշ չէ աշն օրը, երբ նա որպէս մի ուժը պիտի պայթի բռնակալների դէմ:

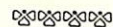
Ե. ՍԱՖՕ

ՅԻՇԵՑԷՔ ՔՍԱՆԸ

Փարամազ	
Արամ Այգապետեան	
Տօքոս Պէննէ	
Վաննիկ	
Ռուբէն Կարապետեան	
Մուսնոյ Թօփուզեան	
Հրանդ Բեղաւեան	
Յով. Տէր Ղազարեան	
Միհաս Գէօրգեան	
Սմբատ Գլինեան	
Աբրահամ Մուրատեան	
Մկրտիչ Մուրատեան	
Յակոբ Պատմանեան	
Գարեգին Պօղոսեան	
Մեմիա Մարոսեան	
Գառնիկ Պոյանեան	
Արմենակ Համբարձումեան	
Թովմաս Վահան Թովմասեան	
Պօղոս Պօղոսեան	
Մուրատ Ղազարեան	

ՅԱՆԿ ՆԿԱՐՆԵՐՈՒ

Թիւ	Էջ
1 Ալի ըսաւ նա իր դաճապետին	17
2 Մուէզլինը առտուան աղօթքը չըսած	25
3 Մութ մռայլ բանալի	31
4 Վերջին բաժանման հնչած է փողը	37
5 Անշուք և անյայտ շիրիմներուդ ներքեւ	45
6 Նորէն հայ մայրը զաւկին մարմնոյն քով	51
7 Իր կնոջական քնքոյշ ձեռքերով	57
8 Նոր ծառեր տնկեց, ոռոգեց այգին	63
9 Հոյակապ մարմար կամարին ներքեւ	73

— «Ալի՛, ըսաւ նա իր դահնապետին,
Ալի՛, այստեղ բեր բանտարկեալներուն,
Բե՛ր որ ցուցունեմ ես այդ քանին
Ի՞նչպէս կ'ունենան ազատ Հայաստան:

ԱՐԻ, ՀՍԱՐ ԵՍ ԻՐ ԳՈՋԱՊԵՏԻՆ, ԱՅՍԵՂ ԲԵՐ ԲՈՆՏԱՐԿԵԱՆԵՐՈՒՆ

ՎՐԷԺԽՆԴԻ Ր ՁԱՅՆԵՐ

ՅԻՇԵՑԻՔ ՔՍԱՆԸ

Ա.

Եւ էնվէր Պէյը քաշեց երկսայրին
Հանեց արիւնոտ սուրը պատեանէն,
Նա կ'ուզէր լուծել իր խոր վրէժը
Իր հին վրէժը անմեղ հայերէն:

Բ.

Նա զայրացած էր, կատաղած խիստ կերպով
Կրակ կը ցայտէր վայրագ աչքերէն
Ոսկի գահին վրայ ահաւոր ձայնով
Խիստ հրամաններ կ'ուտար աջ ու ձախ:

Գ.

Ալլաի կամֆով իրեն յանձնւած
Խալիֆայութեան հովանիին տակ,
Ինչպէ՞ս կրնային հայերն ստրուկ
Ազատութեան խօսքը ընել համարձակ:

Դ.

— «Ալի՛, ըսաւ նա իր դահնապետին,
Ալի՛, այստեղ բեր բանտարկեալներուն
բե՛ր որ ցուցունեմ ես այդ Քսանին,
Ի՞նչպէս կ'ունենան Ազատ Հայաստան:

Ե.

Հոս բե՛ր, որ անոնց ակումբներն փշրեմ
Բեր որ մագերինն մի առ մի փաշեմ,
Որ ազատութեան անունն անգամ
Այդ կեաւորները բերաննին չ'առնեն:

Զ.

Ու դահնապետը սեւամորթ Ալին
Մինչեւ գետինը խոր գլուխ տալով,
Գնաց հեռացաւ արագ փայլերով
Բանտարկեալները պալատը բերաւ:

Է.

— «Կեալունքներ, պողոս՝ կատղած էնվէրը,
Կեալունքներ դո՞ւք էք Հայաստան կուգէք,
Հիմա կը ցուցնեմ ես ձեզ բոլորիդ
Հիմա՛ կ'ուտամ ձեզ Ազատ Հայաստան»:

Ը.

Ու կատաղաբար ձեռքի մտրակով
Տաւ հարածներ իր բոլոր ոյժով
Զարկաւ աչ ու ձախ, զարկաւ ամենուն
Ու չխնայեց նա եւ ոչ մէկուն:

Թ.

— «Տէ՛ր, ըսաւ հանդարտ հէֆ Տօքթօր Պէննէն,
— Թո՛ղ տուր ատոնց որ ազատ տուն երթան,
Ատոնք անմեղ են, իմա է յանցանքը
Պատժէ ինձ այնպէս, ինչպէս որ կ'ուզես:

Ժ.

— Լռէ՛ դուն կեալունք, ո՞վ քեզ քոյլ տաւ
Որ իմ գործերուս խառնուիս այդպէս,
Միքէ՞ չեմ գիտեր ումն է յանցանքը
Դուն քու կարն խելով ինձ դա՞ս տալ կ'ուզես:

ԺԱ.

Եւ յարձակեցաւ
Հէֆ բժիշկին վրայ.
Հարածներ տաւ
Ծանր անխնայ:

ԺԲ.

— «Կանգ ա՛ն ոնրագործ, ձայնեց Աչգալաշը,
— Ալ բաւական է, կանգ առ քեզ կ'սեմ,
Թէ չդադրեցնես այդ վայրագութիւնը
Հիմա ձեռքովս գլուխդ կը փշրեմ:

ԺԳ.

Ու նետուեցաւ շիտակ էնվէրին դիմաց
Շղթայած ձեռքերը բարձր օդին մէջ,
Դէմքը ահաւոր աչքերն ուռած
Կարծես առիւծ մ'էր լեռներէն իջած:

ԺԴ.

Հոգեկան բո՛ւռն ցասումը դէմքին
Կանգնեցաւ խրոխտ հրէշին առաջ
Եւ իր տիրական ճայնովը հաստատ
Խօսեցաւ անվախ, սրտով համարձակ :

ԺԵ.

— «Երկար տարիներ անդուլ անընդհատ
Գործեր եմք միշտ մեմք այս երկրին համար,
Հալալ վաստակի համբէն հնազանդ,
Քալեր են ընդմիշտ վեց դարեր երկար :

ԺԶ.

Բայց երբէք մի օր չնանչցաք մեզի
Տւիք մեզ բաժին հուրի եւ սուրի :
Նոյն իսկ մարդկային իրաւութներու
Էն տարրականը զլացաք մեզի :

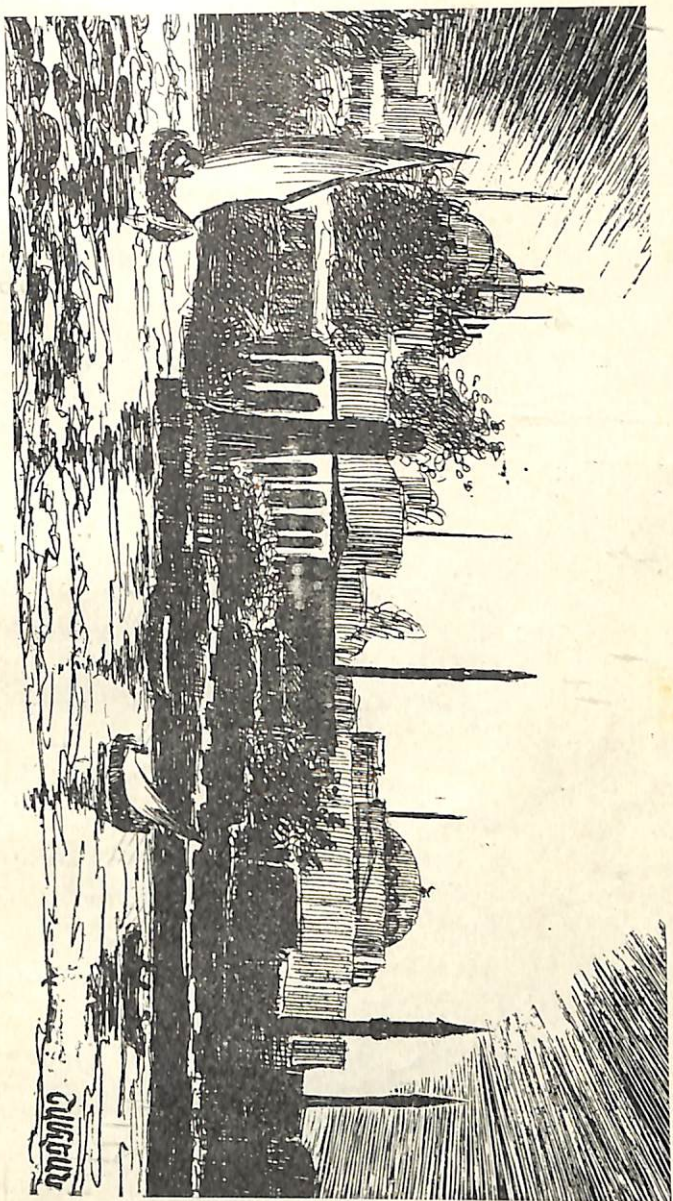
ԺԷ.

Ո՛չ տունը մերն էր . ո՛չ եկեղեցին
Օրէնքին առաջ չունէինք մեմք ճայն՝
Վաղուց դարձեր էր գերի ձեր կամքին
Եւ կեանք եւ պատիւ ու ազատութիւն :

ԺԸ.

Այժմ քող շողայ
Սուրբ պողպատեայ,
Ահարկու ոռւմբը
Հուժկու որոտայ

— Ալի՛, մրմնջեց, վախով մէկուսի,
Ալի, տար ասոնք դեռ լոյսը չբացուած,
Այա Սօփիայի մեծ միմարէթէն
Մուէզզինը առտուն աղօթք չըսած :

УЗНАКОМСТВО СЪ ПЕРСІЙСКОЮ ИСТОРИЈОЮ

Քանի հասած է
 Ժամը փրկութեան
 Բախտն ալ մեր ձեզմէ
 Լինի քող բաժան :

ԺԹ.

Որպէսզի գիտնա՛մ ո՛վ ռերագործներ
 Թէ հայն ալ իր ազատութեան համար
 Կարող է կոռւիլ եւ պատուով մեռնիլ
 Ու լաւ է մեռնիլ քան սարուկ լինիլ» :

Ի.

Դողաց ինկէրը, ետ ետ քաշեցաւ
 Դեռ եւ ոչ մի Հայ կրցած էր այդպէս
 Յանդուզն կերպով կանգնիլ իր առաջ
 Խօսիլ համարձակ իր ուզածին պէս :

ԻԱ.

— «Ալի՛, մըմնջեց վախով մեկուսի
 Ալի, տար ասոնք դեռ լոյսը չբացւած,
 Այա-Սօփիայի մեծ, Մինարէթէն,
 Մուէզզինը առտւան աղօթքը չըսած :

ԻԲ.

Տա՛ր գեղածիծաղ Ոսփորի ափին
 Բարձր փայտերէն կախէ ամենը,
 Եւ քող դաս լինի բոլոր հայերուն
 Որ ալ չյիշեն Ազատ Հայաստան,

ԻԳ.

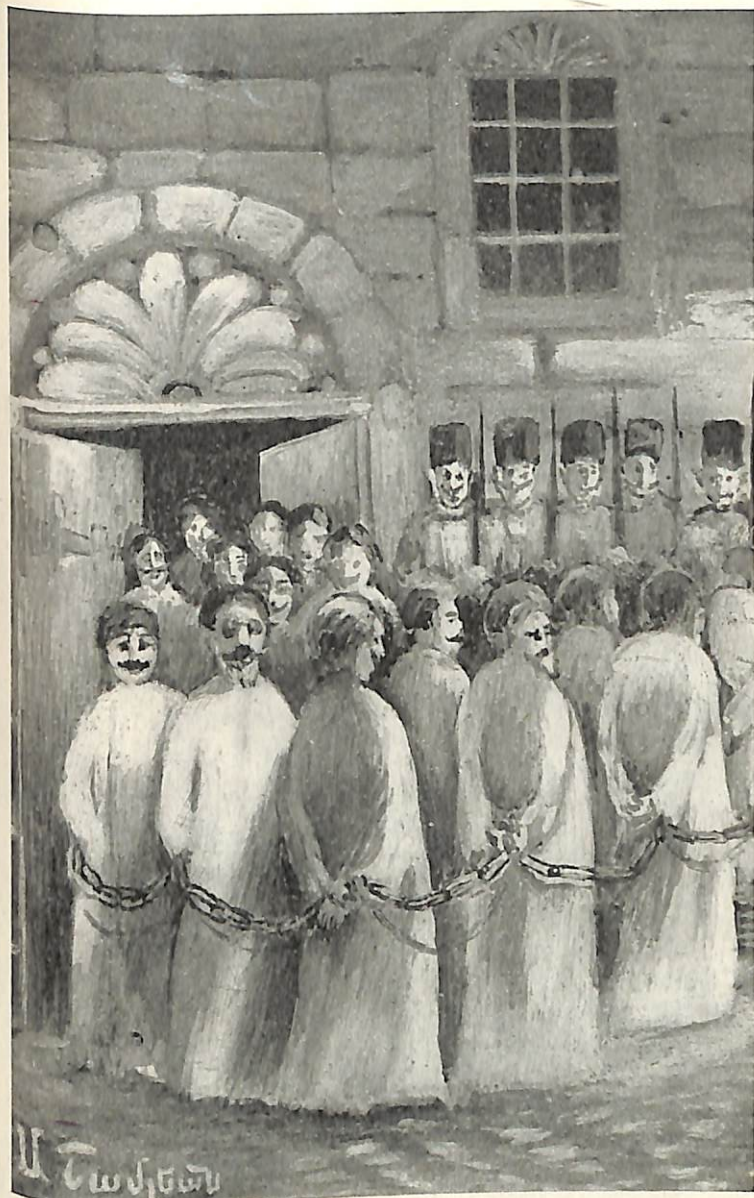
Ու հրամաններ տուր իմ քաջ զօրքերուն
 Երբքան կոտորեն ամբողջ Հայ ազգը,
 Այնպէս մը ջարդեն այնպէս կոտորեն
 Որ քար մը քարի վրայ չձգեն:

ԻԴ.

Ըսէ՛ չխնայեն ոչ ծեր ու մանուկ,
 Հանդիպած հայուն քո՛ղ ողջ ողջ վատեն
 Այնպէս մը արքեն որ յիսուն տարի
 Թող ազատութեան երազն չտեսնեն»:

Մութ մոռյլ բանտի երկաթեայ դռնէն,
 Դուքս բերին կարգաւ բանտարկեալները.
 Ու շարան շարան, սիւնով պատած
 Տարին շատ հեռու անյայտ վայրերը:

ՄԱՌԹՈՒՄ ԲԱՆՏԻ ԵՐԿԱԹԵԱՅ ԴՈՆԷՆ ԴՈՒՐՈ ԲԵՐԻՆ ԿԱՐԳՈՎ, ԲԱՆՏԱՐԿԵԱՆԵՐԸ

ԻԵ.

Առտունց կանուխ երբ դեռ արեւը
Ձեր սփռած տակաւին կենսատու լոյսը,
Խոր ֆնոյ մէջ էր սեգ Սքամպուլը
Փողոցներու մէջ դադրած էր կեանքը,

ԻԶ.

Մութ մռայլ բանտի երկաթեայ դռնէն,
Դուրս բերին կարգաւ բանտարկեալները,
Ու շարան շարան սուիճով պատած,
Տարին շատ հեռու, անյայտ վայրերը:

ԻԷ.

Բոլորն ալ Հնչակի բովֆին մէջ քրծւած
Թւով միմիայն Քսան հատ էին,
Հպարտ էին անոնք, հպարտ քան աշխարհ
Վախի երկիւղի նշոյլ չունէին:

ԻԸ.

Արդէն գիտէին թէ իրենց համար
Վերջին բաժանման հնչած էր փողը
Մահը դրան ֆով կազմ ու պատրաստ էր
Թէ իրենց համար փորուած էր հողը:

ԻԹ.

Բայց նահատակւած Հայ ազգի սիրոյն
Մեռնիլը նոյնիսկ շնորհք մ'էր իրենց,
Մահը քաղցր էր եւ չունէր խայթոց
Կարծես հարսնիքի տանէին իրենց:

Արդէն գիտէին թէ իրենց համար
վերջին բաժանման հնչած է փողը,
Մահը դրան քով, կազմ ու պատրաստ էր
թէ իրենց համար փորութեամբ էր հողը:

U. M. Tuckwell

THE ANGEL OF THE LORD, AS SEEN IN THE VISION OF THE PROPHET ISAIAH, BY U. M. TUCKWELL.

Լ.

Յառաջ էր ընկած քաջ Փարամազը
Թէպէտ երկաթեայ շղթան ձեռքերուն,
Քովէն քալէին հանդարտ անվրդով
Աչքբաշ, վաննիկ եւ Տօքօր Պէննէն:

ԼԱ.

Եւ ահա մութին մէջէն երեւցան
Կախաղաններու ձողերը փայտէ,
Զինուորներ վայրագ շուրջը շարեցան
Զէնքերին պատրաստ կ'սպասէին իրենց:

ԼԲ.

Լուռ էր գիշերը եւ ձայն մ'իսկ չկար
Լուսինը վախէն կարծես պահած էր
Լուռ էին Ոսփորի ջրերն փրփրոտ
Զեփիւռն ալ բռնած սիւքը մեղօրօր:

ԼԳ.

Զկա'ր ոչ մի Հայ, չկար Քահանայ
Որ մխիթարութեան խօսքը մըմնջէր,
Զկա'ր հայր ու մայր, եւ ոչ ալ ընկեր
Ծովն էր բարեկամ աստղերը վկայ:

ԼԴ.

Անվախ Փարամազն յառաջ շարժեցաւ
Կախաղանի մօտ հանդարտ կանգնեցաւ,
Նայեցաւ հորս կողմ կանգնող զօրքերուն
Արգահատանքի ժպիտը դէմքին:

ԼԵ.

Ապա համբուրեց իր ընկերները,
Համբո՛յրն ա՛խ ինչքան տա՛մ ու ջերմին էր
Արեան եղբայրներ էին բոլորը
Սէրը սրտին մէջ որչափ խորունկ էր :

ԼԶ.

— «Է՛հ, մնա՛մ բարո՛ւ, անգին ընկերնե՛ր,
Հա՛տաւ մեզ համար վնասկան բոպէն» :
Չայնեց փարամազը փաղցր շեշտով մը
Սրտապնդելով իր ընկերները :

ԼԷ.

— «Քաջ եղէ՛ք, տղերք, երբե՛ք հվախնա՛մ
Նորէն իրար հետ կը տեսնուի՛ք վերը :
Մենք պէտք է մեռնինք, ընկերներ անգին
Մեռնինք որ կեանք տանք տարաբաղդ Հային ,

ԼԸ.

Թո՛ղ ապրի՛ յաւէտ ուխտը Հնչակեան
Կեցցե՛ր հայկական յեղափոխութիւնն համայն
Եւ ողջ մնացող մեր ընկերները
Յառա՛ջ տանին այս գործը սրբազան» :

ԼԹ.

Բա՛ւ ու նետեց պարանը վզին
Ազնիւ գլուխը շարժեցաւ մէկ կողմ,
Մարմինը մնաց կախած օդին մէջ
Քանի մը վայրկեան, եւ ա՛լ Հկար նա :

Խ.

Կարգը եկած էր Տօ՛քօր Պէննէին
Նա եւս յառաջ շարժեց անայլայլ,
Կանգնեցաւ խրոխտ կախադանի մօտ
Բարձրացուց ձայնը այսպէս խօսեցաւ :

ԽԱ.

— Դու՛ք մեզ կը կախէ՛ք որպէսզի խեղդէ՛ք
Արդար բոզո՛քի, եւ խղի՛ն ձայնը
Մեր այս փանին դու՛ք կը մեռցնէ՛ք
Որպէսզի խեղդէ՛ք նաեւ մեր դատը :

ԽԲ.

Բայց գիտցէ՛ք, վաղը մեր եղբայրները
Մեր ազատութեան դրօշը պարգած,
Առի՛ծի սրտով հովերու նման
Քսան հազարով վրէժի պիտի գան :

ԽԳ.

Պիտի գան այո՛, քար ու քանդ ընեն
Չեր այս որջացած արևոտ գահերը .
Հոն պիտի կանգնեն սեւ գահի փոխան
Մեր իրաւունքի հոյակապ խորան» :

ԽԴ.

Նա եւս նետեց պարանը վզին
Ակնքարքի մէջ նա ալ հեռացաւ,
Աչքերը փակեց լոնց յաւիտեան
Չկար Տօ՛քօրը, նա ալ մեկնեցաւ :

ԱՆՇՈՒԲ ՈՒ ԱՆՑԱՑՏ ՇԻՐՈՆԵՐՈՒԿ ՆԵՐՔԵՆԻ

Ծ.

Ձեր գերեզմանը մեր ուխտավայրն է,
 Մեր պաշտամունքի նորագոյն տաճար,
 Այնտեղ Հայ-ցաւի խաչըն է կանգնած
 Եւ ազատութեան սերմերը ցանւած :

ԾԱ.

Թող ա՛լ աշխարհի հովն ու մրրիկը
 Ձ'յուզեն բնաւ ձեր վեհ սիրտերը,
 Խաւարը երբէ՛ք չ'սհաբեկէ ձեզ.
 Մօտ է բացւելու հեռու չէ լոյսը :

ԾԲ.

Համբոյր անձամօք ձեր հողակոյտերուն
 Համբոյր ձեր յոգնած, տանջւած սնարին,
 Դուք կատարեցի՛ք նւիրական պարտքը,
 Քնէ՛ք ընկերներ մենք ալ պիտի գանք :

Նորէն Հայ մայրը զաւկին մարմնոյն քով .

Աղի ու լեղի արցունքն աչերուն ,

Գետինը փռուած , լացաւ ողբալով .

Անհուն ցաւի մէջ եւ ինչպէ՞ս չլար :

ՆՈՐԷ ՆՈՑ ՄՈՑԻԸ ԶԱՆԿԻՆ ՄԱՐՄԵՆՈՅՆ ԳՈՎ,

ԾԳ.

Նորէն հոսեցաւ հայերու արիւն,
 Դաճտեր ու լեռներ ներկեցան կարմիր,
 Սուգ ու շիւանը պատեց ամեն կողմ,
 Ծուխն ու բոցերը բարձրացան երկինք:

ԾԴ.

Նորէն Հայ մայրը զաւկին մարմնոյն փոխ,
 Աղի ու լեղի արցունքն աչքերուն,
 Գետինը փռած լացաւ ողբալով,
 Անհուն ցաւի մէջ, եւ ի՞նչպէս չ'լար:

ԾԵ.

Քսան տարի առաջ երբ նա փոքր էր
 Մանկական դրօշմը դեռ քարմ նակատին,
 Երբ կարի հոտը կ'ուզար բերանէն
 Ու դեռ չէր բացւած կապանքը լեզւին:

ԾԶ.

Կտրին հայրիկն ու եղբայրը զարկին
 Տունը վառեցին քանքեցին այգին.
 Տարին արօրը, տարին եզները
 Յորենն ու գարին, ոչինչ թողուցին:

ԾԷ.

Հագիւ կրցած էր տարաբաղդ մայրը
 Ագատել միայն փոքր մանուկը,
 Արիւն փրտինքով յոգնած ուժասպառ:
 Ժամու բակին մէջ իյնալ շնչասպառ:

Իր կնոջական ֆնֆոյշ ձեռքերով
Փորեց կոշտ հոպը բահ ու բրիչով :

ԻՐ ԿՆՈՋԱԿԱՆ ՔՆՔՈՒՇ ԶԵՌՔԵՐՈՎ,

ԾԸ.

Այն օրէն ի վեր նա սեւեր հագաւ,
 Սեւ կապեց գլխին նստեցաւ այրի.
 Ու երբեք մի օր արցունքը աչքին
 Զ'անցաւ մորմոքը, կսկիծը սրտին:

ԾԹ.

Սեւ սաք մագերը փոխեցան ներմակ,
 Թախիծը պատեց իր դէմքը համակ,
 Այտերը կարմիր դեղնեցան վաղուց,
 Աչքերուն հուրը մարեցաւ գնաց:

Կ.

Բայց սրտակեղէք այդ ցաւի մէջ իսկ
 Զ'վրհատեցաւ, չ'ընկնեցաւ երբեք
 Անակաւ սրտով փարեցաւ հողին
 Պինդ կապւած մնաց հայրենի շէմքին:

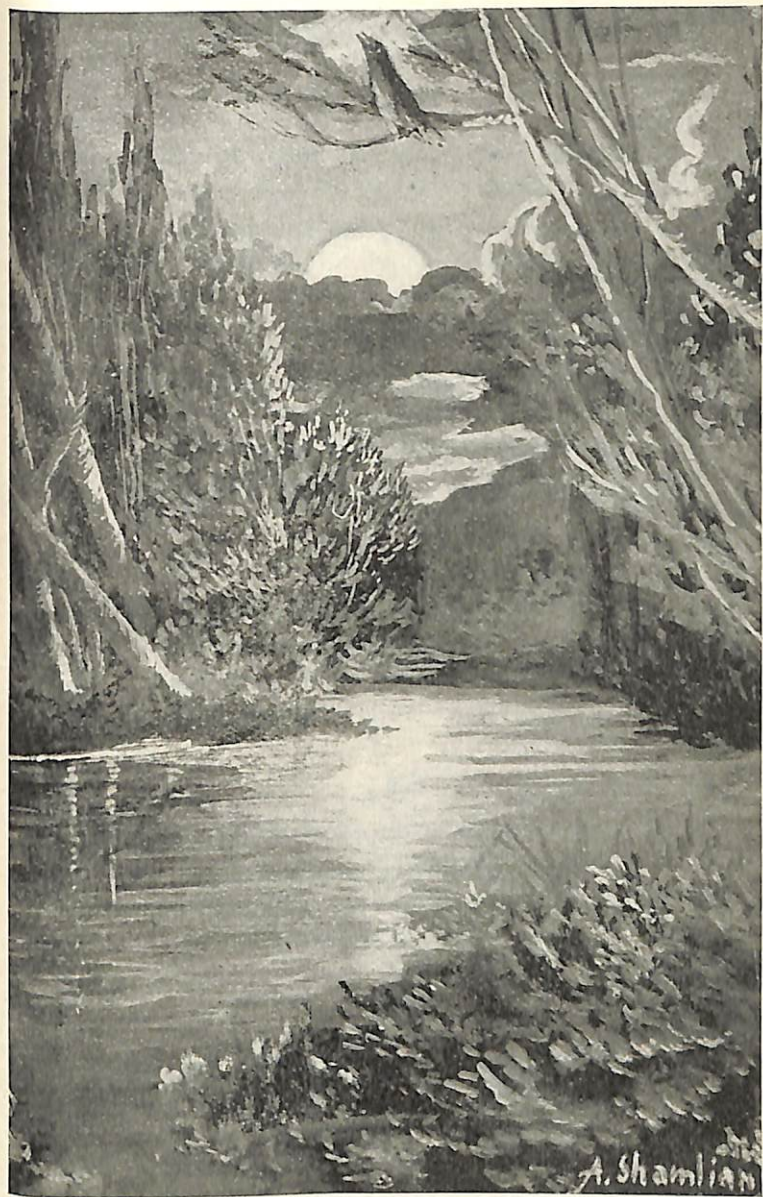
ԿԱ.

Իր կնոջական քննոյշ ձեռքերով
 Փորեց կոշտ հողը բահ ու բրիչով,
 Նոր ծառեր տնկեց, ռոգեց այգին,
 Աւերակներէն շինեց հոն նոր բոյն:

ԿԲ.

Եւ տաք արցունքով բրջեց բողբոջը,
 Յետին մնացորդը՝ քանդած այգիին,
 Ամառուան տափին ձմեռուան ցուրտին,
 Հսկեց անհանգիստ միշտ քսան տարի:

Նոր ծառեր տնկեց, ոռոգեց այգին
Աւերակներէն շինեց մի նոր բոյն :

49.

—«Գուցէ—ըսաւ նա կը մեծնայ բալաս,
 Կը ծխայ մաքած օնախս վերստին,
 Ու ես կը մոռնամ իմ հին ցաւերս,
 Եւ երկինք նորէն ժպտի երեսին:

47.

Վերջին օրերս այս աշխարհիս մէջ
 Կ'անցընեմ ուրախ, երջանկութեան մէջ,
 Եւ իմ աչքերս փակելէ առաջ,
 Կը տեսնեմ զաւկիս քագ ու պսակը».—

46.

Բայց եղու՛կ, այժմ նա զարնեցաւ,
 Վերջին օրերու նրագնալ մարեցաւ,
 Նորա հարսնացուն քրդերու ձեռքին,
 Ու բնակարանը հուր ու ծուխի մէջ:

42.

Կուլար հէ՛ք մայրը արցունքը աչքին,
 Կը փետտէր մերմակ մագերը գլխին,
 Ջայնը ամեն կողմ արճագանգ կուտար,
 Անհուն ցաւի մէջ եւ ի՞նչպէս չըլար:

41.

Վերջին անգամ նա համբուրեց կրկին,
 Արնոտ մակաւոր զարնըած զակին,
 Սրբեց արիւնը մերմակ մագերով,
 Անգամ մը եւս սեղմեց իր կրծքին:

ԿԸ.

Ապա կանգնեցաւ նորա մարմնոյն ինչ
Նիհար բռնեցք ուղղած դէպի վեր
Նա անէծք կարդաց հոգւոյն խորերէն
Արձագանգ տւին դաշտեր ու լեռներ :

ԿԹ.

— Անիծեալ լինիս, դուն ազգ ոնրագործ .
Դուն որ մահւան հետ դաշինք կապեցիր,
— Կեանքիդ մէջ չըրիր ոչ մի ազնիւ գործ
Լոյ արեան գետեր չորս կողմ հոսեցիր :

Հ.

Դուն մեծ չարիքը մարդկային ազգին,
Բու մէջ մեռած է ձգտում վսեմի
Տաք անապատի վառւած աւազին
Կատղած բորենուն վագրին արժանի :

ՀԱ.

Բու անդաստաններդ խոպան բո՛ղ դառնան
Արտերդ բերրի՝ փուշ տատասկ բող տան .
Կենսատու ցօղի անձրեւի փոխան,
Ամպերը կայծակ կարկուտ բո՛ղ տեղան :

ՀԲ.

Արեւու լոյսը մարի թեզ համար,
Կեանքի ծաղիկը քառամի՛ իսպառ,
Թո՛ղ զաւակներդ աղ ու հաց մուրան,
Աղբիւրի ջուրը ցամփի ին առաջ :

ՀԳ.

Անիծեալ լինիք Թալէաք ու Էնվէր,
Արժան զաւակը ձեր ոնրագործ հօր,
Որ նախնիքներուդ նման դուք քաքար
Արիւնով քրջեցիք մեր հողը բոլոր :

ՀԴ.

Բար ու քանդ լինի գաւը ձեր գլխին
Սարսի հիմքերէն դառնայ աւերակ,
Օձեր, կարիւններ այնտեղ բնակին,
Թո՛ղ վայեն բուեր, բո՛ղ ռոնայ քամին .

ՀԵ.

Ու եթէ հո՛ն կայ Աստուած երկնից մէջ,
Աստղերէն անդին, Աստուած մը հըզօր .
Եթէ գիտէ նա մօր մը կսկիծը,
Անշո՛ւտ կը լըսէ անէծքը հայ մօր :

ՀԶ.

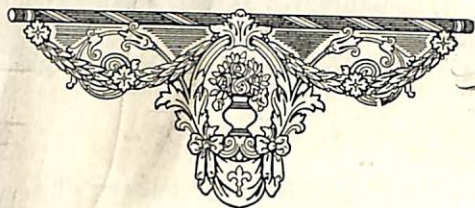
Ի՞նչ ըրի ձեզի . Ի՞նչ էր յանցանքըս
Որ սպաննեցիք զաւակըս միակ .
Ի՞նչ ըրի ձեզի, Ի՞նչ էր իմ մեղքըս
Որ աւերեցիք իմ տունըս համակ :

ՀԷ.

Ալ Ի՞նչ մընաց ինձ այս քար աշխարհէն,
Շուրջս մեռելներ, տունըս աւերակ .
Ի՞նչ մընաց ինձի վերջին օրերուս .
Լո՛կ վրէժ մ՛ունիմ, վրէժ մը միայն» :—

ՀԸ.

Ու խլեց գետնէն հրացանը զաւկին,
 Փամփուշտի շարան կապեց իր կրծքին,
 Ծունըր դրաւ նա զաւկին մարմնոյն քով,
 Զարկաւ, զարնեցաւ եւ աշնտեղ մեռաւ...:

ՀԹ.

Ուրա՛խ էր այդ օր ուրա՛խ էնվէրը,
 Իր երջանկութեան չկար չափ սահման.
 Զէ՞ որ զարնւած էին Հայերը
 Զէ՞ որ կատարւած էր իր հրաման:

Ձ.

Ալ չ'պիտ յիշէր աշխարհի վրայ,
 Հայու անունը չը լսուէր իսպառ,
 Սեւ գիծ կը քաշէր եւ պատմաբանը,
 Ու Հայաստանն ալ երազ կը դառնար:

ՁԱ.

— «Ալի՛ իմ բարի
 Հաւատարիմ Ալի՛
 Ճէննէքը այժմ՝
 Քեզ բաժին լինի,
 Գինի տուր Ալի
 Իմ քաջ զօրքերուն
 Գինի տուր խմեն
 Եւ ուրախ լինին:

ՁԲ.

«Թող ուրախութեան հնչեն երգերը,
 «Փողերու ձայնով օրհնեն Ալլահը,
 «Մեծ Մ'արգարէի պատգամը հըզօր,
 «Լաւ կատարեցիք, ուրախացէ՛ք այսօր:

29.

«Գինի բե՛ր Ալի՛,
 Գինի բեր ինձի
 «Գինն որ խմեմ
 Եւ օրհնեմ ձեզի»—:

27.

Ու բոլոր օրը խմեց, արբեցաւ,
 Հայու արիւնով շաղւած գինիէն,
 Խմեց կուշտ ու կուռ եւ հպարտացաւ,
 Իր հպարտութեան ալ չկար սահման:

26.

Հոյակապ մարմար կամարին ներքեւ,
 Ճոխագարդ ոսկի սեղանին չորս կողմ,
 Պալատականները գոռոգ ու փարթամ,
 Գինու գաւաթներ պարպէին ուրախ:

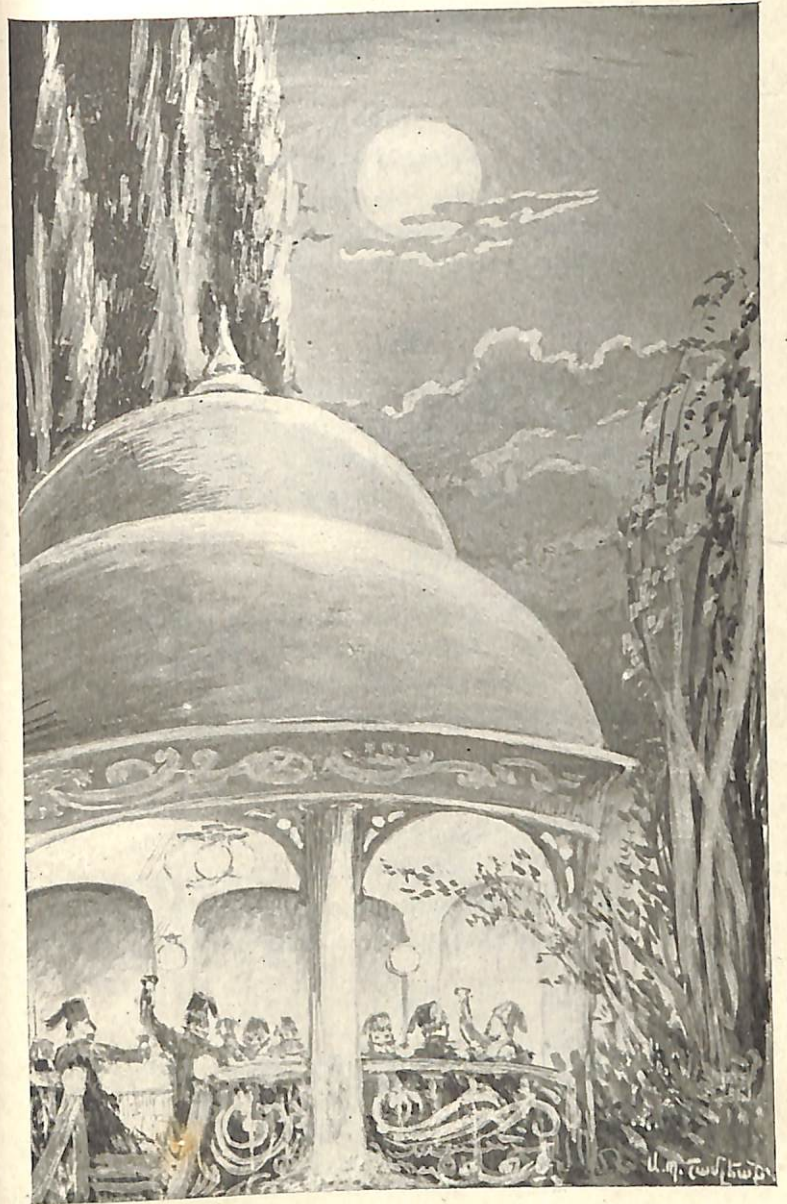
22.

Ու կը պատմէին թէ ի՛նչպէս ազատ,
 Սպաններ էին, անմեղ Հայերուն,
 Կռուկտած նոցա բարիքներն առատ,
 Գրաւած էին արտերն ու այգիք:

24.

Ի՛նչպէս գեղանի կոյսեր Հայկական,
 Եղնիկէն թեթեւ, թիթեռէն քնքոյշ,
 Տարած էին հարէմըն անպիտան,
 Դարձուցած գերի կիրքերնուն վաւաշ:

Հոյակապ մարմար կամարին ներքեւ,
 Ճոխագարդ ոսկի սեղանին չորս կողմ,
 Պալատականները գոռոգ ու փարթամ,
 Գինու գաւաթներ պարպէին ուրախ:

ՀԱՅԱԿԱՊ ՄԱՐԻՄԸ ԿԱՄԱՐԻՆ ՆԵՐՔԵՆ

2Ը.

Ու կը պարէին ապիրատները,
Գինին փրփրադէզ հոսէր ջրի պէս
Արեւելեան դիւք իջ երած շտապեան ձայնը,
Թընդացէ՛ք մարմար կամարն հսկայ :

2Թ.

Եւ ահա յանկարծ խոր գիշերւան մէջ,
Հաւեցան փողերու ձայներ մարտական,
Սուրերու շկայիւն, ճիւղերու խրխնջ,
Զէնքերու պայքիւն, երգեր Հայկական :

Ղ.

Կարծես գետինը դողար ու քնդար,
Երիվարներու արագ վազքին տակ,
Ու հեծեալներու ահաւոր ձայնը
Հեռո՛ւն, խիստ հեռո՛ւն արձագանգ կուտար :

ՂԱ.

— «Վրէժ, կը գոռային, վրէժ ամենը,
«Վրէժ՝ նահատակ եղբայրներուն համար,
«Վրէժ՝ անարգւած բոլոր քոյրերուն,
«Վրէժ՝ աքսորւած մայրերուն համար :

ՂԲ.

«Թող, հոսէ՛ չորս կողմ արիւնը կրկին,
«Ու դիակները լեռնանան վերստին,
«Մենք արի՛ւն կ'ուզենք արիւնի փոխան.
«Թող սուրը վնոէ՛ արդար դատաստան : :

ՂԳ.

«Ո՛վ անուշ մայրեր, սիրասուն քոյրեր,
«Եւ ո՛վ տանջուած դժբաղդ եղբայրներ,
«Ձեր խոր անէծքի հուրն գեհեմական,
«Թափուի՛ մեր գլխին վառւի յաւիտեան:

ՂԴ.

Թէ չլուծենք մենք՝
Ձեր խոր վրէժը
Եւ ազատ ապրին
Թալաքն ու էնվէրը
Թող Հայ անունին
Լինինք անարժան
Վայ կարդայ մեզի
Աշխարհն համայն:

ՂԵ.

Սոսկումը առաւ գոռոգ էնվէրին,
Ահ ու դողի մէջ գոյնը փոխեցաւ,
Մահւան դալուկը պատեց իր դէմքին,
Գինու գաւաթը ձեռքէն վար ինկաւ:

ՂԶ.

—«Ալի՛—ըսաւ նա իր դահնապետին,
«Ո՞վքեր են ասոնք, եւ ուսկից կո՛ւգան,
«Միքէ՞ մոռցեր ես դուն իմ հրաման,
«Ալի՛, անունդ անիծեալ լինի»:

ՂԷ.

Ու դահնապետը՝ սեւամորթ Ալին,
Նա որ տեսած էր արցունքը Հային,
Անքիւ զոհերը տարած իր ձեռքով,
Լսած եւ նոցա խօսքերը վերջին,

ՂԸ.

Նա որ ապրած էր այդքան ժամանակ,
Մեծ ոնրագործներու մարմարեայ սէմքին,
Տեսած էր նոցա գործերը վայրագ,
Եւ դարձած ստրուկ անոնց կամքերուն:

ՂԹ.

— «Տէր, իմ, ըսաւ նա, ես քեզմէ առաջ,
«Տեսայ շատերուն իշխան եւ արքայ,
«Որոնք խաղացին Հայուն բախտին հետ,
«Ուզեցին վերցնել աշխարհէն իսպառ,

Ճ.

«Իմ եաթաղանքս մահեցաւ շատոնց,
«Հայոց կեանքերը հնձելէն յոգնած,
«Ու բազուկներս տկարացած եմ,
«Ոյժը իմ մէջէս վաղուց է անցած:

ՃԱ.

«Բայց ժամանակը իր յաղթ քեւերով,
«Քաշեց սեւ ֆողը նոցա վրայով,
«Հայն ապրեցաւ եւ պիտ ապրի նա,
«Պիտ ապրի եթէ մէկ հատ ալ մնայ:

ՃԲ.

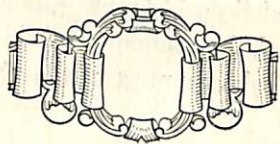
«Ասոնք այն զարմուտ արծուի ձագերն են,
 «Օտար երկրի մէջ սնած ու մեծցած,
 «Օտար ժայռի մէջ, լեռներէն անդին,
 «Մայրերուն ձայնը իրենց է հասած:

ՃԳ.

«Եւ ո՞վ կարող է կեցընել անոնք,
 «Ոչ ծով ու ցամաք եւ ոչ Ալլահը:
 «Վրէժի կ'ուգան վրէժի անոնք,
 «Այժմ՝ լրացած է քո ժամանակը:

ՃԴ.

«Գիտցի՛ր վրէժի կրակը չի մարիր,
 «Հայուն բախտին հետ խաղալն է դժւար,
 «Այն ինչ նախնիքներդ ընել չ'կրցան,
 «Յնորք է տէ՛ր իմ, դուն ալ չես կրնար»:

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՄՆԵՒՈՐՆԵՐԸ

ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՄՆԵԻՈՐՆԵՐԸ

(ՊԱՏԿԵՐ)

Ա.

Երկինքներուն մէջ կանգներ եմ մինակ,
Ազատութեան տանալին դրան առջեւ հոյաշէն,
Ոսկեհամուկ եւ շողշողուն դուռն էր փակ,
Բայց հարսանեաց խրախմանքի անուշ երգեր
կը լսէին դեռ ներսէն:

Հրեշտակային փաղցրահնչիւն երգի հետ,
Հնադարեան տաւիղներու քրքումը
բազմալար,

Արեւելի անուշաբոյր զեփիւռն հոծ, խնկաւէտ
Բերէր երգը շատ հեռունէն, երգը թովիչ, սրբ-
տալատ:

Դողդողալով կը մօտենամ դրանն այն փառա-
կերտ

Երգի թովանքն ինձ էր պատեր, ես ալ կ'ու-
զեմ մտնել ներս,

Աղամանդեայ ծեծիչն բռնած, բոլոր ոյժովս
կը բաղխեմ,

Եւ անհամբեր մէկ կողմ փաշաճ ոսկի դրան
բացելուն ես կ'սպասեմ:

Բ.

Կը փռնչեն ծխնիները, կը բացւի դուռն այն,
հսկայ

Գեղատեսիլ երեշտակ մը սեմին վրայ կ'երեւ-
նայ:

Նա տանարի պահապանն էր, դրան վրայ կը
 հսկէր,
 Աջ ձեռքին մէջ հրաքոբբոք եւ բոցակէզ սուր
 մ'ունէր:
 — «Ի՞նչ կը փնտռես դո՛ւն այստեղերն հո-
 դա՛ծին—ըսաւ ինձ:
 — «Աշխարհէն եմ — կը պատասխանեմ — հա-
 լածական ու տանջուած
 Արեւելի այն նահատակ Հայ ազգի մէկ գա-
 ւակն եմ
 Կ'ուզեմ գիտնալ ինչո՞ւ համար մեզի այսպէս
 լիւծ էր,
 Ազատութեան վեհ դիցուհին. տանարին մէջ
 Հայ կա՞յ դեռ:
 — Կեցի՛ր, կըսէ պահապանը գեղադէմ,
 Ձեռքի բոցեղ սրով դրան նամբան առջիս կը
 գոցէ,
 Մ'տի՛ր այդ քանձր ամպի ներքեւ պահւրտէ:
 Կեցի՛ր, այսօր Ազատութեան հարսանիքի մեծ
 օրն է
 Հարսներունք պիտ' գան այսօր, աշխարհի
 չորս ծայրերէն,
 Ամէն ազգի, ամէն ցեղի արժամաւոր անձերէն.
 Մ'տի՛ր այստեղ եւ պահւրտէ, գուցէ հայեր
 տեսնես հոն:

Գ.

Եւ ահա կ'ուզան կարգով ազգերը
 Ազատութեան հարսանիքի մեծ տօնին.
 Ամէնը իր տոհմիկ դրօշով
 Իր սեփական տարազով:

Ահա Գերմանը իր յաղթական բանակներով,
 Ղէնքներով,
 Ալբիոնը իր անհամար եւ ահարկու նաւերով,
 Ազատութեան ջահակիրը, ասպետական Ֆրան-
 սան
 Անհաշուելի լեգէոններով Ռուսը հսկայ յաղթ-
 անդամ:
 Հոն էր Բուկարն, Աւստրիացին, Իտալացին,
 Նորվեգը,
 Նոր աշխարհի եւ մարդկութեան ակոյեանը
 Ընկէլ-Սէմ
 Շւեդացին, Հոլանտացին, պատւախնդիր Պել-
 ցիան,
 Հոն էր Արեւելի ազգը վայրի ու մեր դահին
 Թաքաքը:

Գ.

Ամէնէն յետոյ բողոքի քղեր
 Թեւին տակ զարկած, լաքերն արիւնոտ,
 Խաչը մէկ ձեռքին, միւսին բուրվառն էր
 Կուգար եւ Հայը, իր դէմքը քաշած:
 Դարաւոր ցաւի, անվերջ զրկանքի,
 Յաւիտենական գանգառն ուներ նա,
 Քաղաքակրթւած մարդկային ազգի
 Յառաջդիմութեան ողջակէզն էր նա:
 Հեւ ի հեւ վազեմ, քրտինքը ճակտին՝
 Կը ջանար հասնիլ հարսներունքուն,
 Կ'աշխատէր մտնել տանարին դռնէն
 Տեսնել ազատութեան շքեղ դիցուհին:

Ե.

— Կեցի՛ր—ձայնեց պահապանը գեղադէմ,
Արագուքեամբ նամբան զոցեց, ձեռքի սրով
բոցեղէն:

Ագատուքեան հարսանիքն է

Այդ ձեռով գալ չե՛ս կարող:

— Ինչո՞ւ, պատասխանեց Հայր վրդոված,
Աշխարհի մէջ ինձ պէս ազգ մը կա՞յ ճնշւած.
Տե՛ս, այս գիրքը իմ հեգ ցեղիս արիւնովն է
գրւած,

Եւ այս խաչը եղբայրներուս ոսկորներովն է
շինւած:

Միթէ չտեսա՞ր բիրաւորներու

Մատաղ դեռատի կեանքերը հնձւած,

Միթէ չլսեցի՞ր անբիւ գոհերու

Տառապանքները, վերքերէն խոցւած:

Հարցո՛ւր եկրատին, հարցուր Տիգրիսին

Հարցո՛ւր ձիւնապատ բարձրիկ Մասիսին

Հարցո՛ւր քող պատմեն ինչե՛ր լսեր են

Ագատուքեան սիրոյն զոհւող իմ ազգէն:

Զէ՞ որ շարունակ, վեց երկար դարեր

Մենք նորա համար աղօթք ենք ըրեր,

Զէ՞ որ խունկն ու մոմ, զոհն ու մատաղ

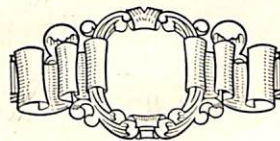
Նորա սեղանէն անպակաս ըրեր»—:

Զ.

Ու ջանաց ի գուր Հայն հարսնէն
Համոզել հրեշտակը քաղցր խօսքերով,
Վկայ կը բերեր սրբերը բոլոր
Իր տառապանքը, վիշտը դարերով:

Եւ հազար ու մէկ արցունք, աղերսանք
Բլբուլի լեզուով քափեց ու լացաւ,
Խնդրեց, որ լսէ՛ իրեն հառաչանք,
Բայց իր խնդիրքը պարապը անցաւ:

«Այո՛—մըմնջեց հրեշտակն գեղադէմ,
Երկար դարերով արիւն էք քափեր
Ես այդ լաւ գիտեմ:
Բայց եթէ կ'ուզես քեզ ալ ներս առնեմ
Գնա՛ քու խաչդ փոխէ սուրբի հետ
Եւ դարբնէ վահան քու այդ բուրվառէդ:
Այս հարսանիքին մէջ չ'անցնիր քու խաչդ
Ազգերը այստեղ սրով են մտեր,
Ագատուքեան համար Հայ բարեկամս
Ո՛չ, չեն աղօթքեր հապա կը կուին.
Օ՛ն, գացէ՛ք դուք ալ կուիլ սարվեցէք—»:

Փառք Զեզ

ՓԱՌԲ ՁԵՁ

Փա՛ռք ձեզ մարտիկներ, վեհ գաղափարի,
Եւ ձեզ հերոսներ սուրբ ազատութեան.
Դու՛ք որ տոկացիք մըրկի, փոքորկի,
Հարբելու ուղին քշաւ Հայութեան:

Դու՛ք, տառապանքի, ահաւոր ցաւի,
Ծով քշաւութեան սև ծոցէն ծնած,
Ասպարէզ նետաւ, բեր ուսերնուդ
Եւ հարհարանքի խաչը շալակած:

Կարծես հար բաղդի դուք խորք գաւակներ,
Երբեք չ'զգացիք վայելքն աշխարհի,
Թողած տուն ու տեղ, քողած հայրենիք
Հեշտալի կեանքը, վարդէ անկողին:

Փա՛ռք ձեզ բոլորիդ, դուք որ անձանօք
Անեղ հողի տակ հանգչիք լի յոյսով,
Լաւագոյն կեանքի, ազատ օրերու
Եւ ապագայի վառ երազներով:

Դու՛ք, տարիներով փակուած բանտի մէջ
Կրեցիք ցաւի ժանգոտած շղթան,
Ձեզ չկասեցուց բանտն ու կախաղան,
Եւ ոչ ալ սարսեց ձեզ մահն անգամ:

Այլ ըմբոստացումի հուրը ձեր սրտին,
Կուրծքերնիդ ուռած, գլուխնիդ բարձր,
Մահեան ահաւոր դէմքի առջևէն
Անցաք անխռով, առանց զանգատի:

Եւ սակայն ինկաք կէս քանապարհին,
Ինկաք բարձունքը չհասած տակաւին:

Բայց դուք անմահ էք ձեր արարքներով,
Մահը ձեզ համար անմահութիւն է,
Զեր յիշատակը կը մնայ անէջ
Հայ ժողովուրդի հոգւոյն, սրտին մէջ:

Փա՛ռք ձեզ ժիրայր, Ռուբէն ու Քեռի,
Յակոբ ու Յաբէթ, Գալուստ Արխանեան,
Բարձրիկ Նէմրութի անյաղք արծիւը
Քեզ Աղբիւր Սերոբ, Սերոբ Վարդանեան,
Հրայր ու Զաւուռ, Զէլլօ ու Բաբկէն,
Նեան Զաքարեան, Մհեր ու Վազգէն,

Զե՛ր Վասպուրականի
Զաւակներն արի,
Քաջ Աւետիսեան
Պետօ ու Մարտիկ
Ազատ—Ոստանիկ:

Գացէ՛ք, ինչպէս աստղ, անամպ գիշերին,
Հայ ոսկէ դարու ռազմիկներու հետ
Քանի բացուած չէ շողն առաւօտեան
Մեր երկնակամարին փայլեցէք պայծառ:

Վառեցէ՛ք ջահը, վառեցէ՛ք վերստին,
Յոյսի և լոյսի կանթեղն հսկայ,
Լոյս տուէ՛ք Հայուն, լոյս մոռալ նամբուն,
Լոյսին կ'սպասէ Հայ ազգն ահա:

Փա՛ռք ձեզ, Անդրանիկ, Լեւոն և Մուրադ,
Վահան, Երեցեան, Սարգիս Ճան-Պօլատ,
Հայ ազատութեան նքրագան դատին
Նոր ռահվիրաներ, փառք ձեզ բոլորիդ:
Փա՛ռք ձեզ որ նետուաք, հպարտ, անլրթով,
Մեծ խէշակներու փշապատ ուղին,
Որ ձեր քանգ կեանքով ու ձեր արիւնով
Ուզեցիք կեանք տալ վաղուան սերունդին:

Որ դիւցազնական անյողդողդ կամքով,
Ապալեր ժայռեր վեր մագլցելով.
Արիւնի հետքեր ետևնիդ ձգած,
Ելաք դէպի վեր, միշտ վեր բարձրացաք:
Փառք ձեզ որ հսկայ այդ բարձունքներուն
Վեհ ազատութեան խորանը կանգնեցիք,
Նորա բոցավառ հնոցի կրակով,
Մեր ստրկութեան շղթան հալեցիք,
Փառք որ այդ կռու, անտառ շղթայէն
Մեր իրաւունքի սուրը դարբնեցիք:

Մահուան, երկունքի այս օրերուն մէջ
Դուք մշտնապարտեան միակ նշոյլն էք,
Դուք պիտի վառէք հուրն ազատութեան
Դուք պիտի կանգնէք ազատ հանգրուան:

Ու ձեզ ընկերներ և ձեզ եղբայրներ,
Դուք որ մայր հողի քաղցրիկ կարօտով
Հոս Ատլանդեանի հետու ափերէն
Ինկաք քանապարհ խիստ ուրախ սրտով,
Որ անհոգութեան, անտարբերութեան
Սին մտածումը դուք մէկդի նետած,

Յառաջ նետուեցաք, յառաջ անվհատ
Ծաղիկ կեանքերնիդ ձեր ազգին գոհած :

Դարաւոր ցաւի, խոր ատելութեան
Արդար զայրոյթի բուռն ցատումով,
Այնտեղ պայքարող, այնտեղ մարտնչող,
Հայ ռազմիկներուն կ'երբաքա՜ն օգնութեան :

Գացէ՛ք ընկերներ, գացէ՛ք քէպէտեւ
Անիրաւ բաղդը քոյլ չտայ մեզի,
Այս մեծ օրերուն ձեզ հետ միասին
Հոն ռազմի դաշտը կուռիլ կողք կողքի :

Գացէ՛ք ընկերներ, մեր հոգին ձեզ հետ,
Գացէ՛ք եղբայրներ, Աստուած ձեզի հետ :

Ու ես ձեր փառքին, ձեր կեանքին մատաղ
Ես պիտի կրկին քնարը լարեմ.
Զարնեմ և նորա քնքուռ քեղերուն,
Նոր երգի համար լարերը պրկեմ,
Եւ ինչպէս արտոյտ ազատ դաշտերու
Վաղ առաւօտեան կանուխ վեր ելլեմ,
Հազար խօսքերով, անուռ երգերով,
Զեր յաղթանակի օրհներգը հիւսեմ :

Բասենայ Դաշտին

ՆՈՒՆԻ ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԳՆԴԻՆ

ԲԱՍԵՆԱՅ ԴԱՇՏԻՆ

Ա

Զիաւորներ՝ կամա՛ց Բեցէ՛ք,
կամա՛ց Բեցէ՛ք, Իէ՛յ ձիաւորներ,
Ու կտրիկներուն Բունը մի՛ խռովէ՛ք :
կամա՛ց Բեցէ՛ք Բասենայ դաշտին
Հոն ուր Բաջերը խոր Բուն են մտեր,
Ազատ օրերու Բաղցր երազով
Ու վառ յոյսերով հանգիստ են մտեր :

կամա՛ց Բեցէ՛ք, այն տեղ Արաբսը,
Նոցա Գործերուն հաւատարիմ վկայ,
Իր խոր յատակէն փրփուր ժայթփելով,
Արաբ աշխարհին պատմելու կ'երթայ :
Պատմելու կ'երթայ նոցա Բաջութեան
Եւ դիւցազնութեան մեծ արարքները,
Որոնք Բացած են Հայի Գոյութեան,
Ուղղին փառայեղ, մարտին սրբազան :

Զիաւորներ՝, կամա՛ց Բեցէ՛ք,
Բասենայ դաշտին և հոն կանգ առէ՛ք,
Գերեզմաններ են ատոնք Հայ մարտիկներուն,
Հոն ծունկի եկէ՛ք, հոն ուխտի եկէ՛ք :

Բ

Այն կտրիկներուն, որ Բաջ էին ու անվախ,
Որ ազգին սէրը վառւած իրենց մէջ,
Առիւծի սրտով կուեցան խիզախ,
Զարկին, զարնեցան Բասենայ դաշտին :
Հոն ուր Աւարեան սուրն իր ձեռքին,
— «Յառա՛ջ, ընկերներ՝» — կորոտար ուժգին,
— «Յառա՛ջ, մենք պիտի փրկենք պատիւը Հայուն
Շարժեցէ՛ք տղերք, ձեր հոգուն մատաղ» :—

Ու որոտացող քնդանօրներու,
Մահասարսուռ գնդակներու,
Հուր ու բոցին մէջ,
Վեցերորդ գնդի կորիւնները,
Յառաջ շարժեցան:

Հուրրա՛, ո՞վ կ'ըսէ մեռած է իսպառ
Հայուն մէջէն մարած է ու անցած,
Հին ասպետական ոգին դիւցազանց:
Հուրրա՛, փէտայիները կուգան,
Վրէժխնդիր սուրը կը շարժի,
Նա պիտի վնոէ բաղդն ու ապագան:

Ու Բասենայ դաշտին ձորերն ու ժայռերը,
Հայու արիւնով ներկւած դաշտերը,
Անգամ մը ևս արձագանգ տւին,
Հայ մարտիկներու հպարտ երգերուն:
Հանգչեցէ՛ք մեռելներ, զոնէ՛ ձեր ցաւին,
Ձեր չարչարանքին լսողներ եղան,
Զէնքի ու կուռի, մարտի հաւտացող,
Ափ մը կտրիններ ուղմի դաշտ իջան:
Հանգչեցէ՛ք մայրեր, հանգչեցէ՛ք բոյրեր,
Ձեր պատուին համար գոհողներ ալ կան,
Բնեցէ՛ք հանգիստ Հայ նահատակներ,
Ձեր եղբայրները վրէժի կուգան:

Գ

Ինչո՞ւ, փողահար. ինչո՞ւ լոեցիր,
Շեփորդ արծաթ ինչո՞ւ դրիր վար,—
Աչքերդ տխուր գետինը յառած,
Ինչո՞ւ արցունքով դու վար նայեցար:
Գիտեմ, լսեցիր Աւարեանի ձայնը,
Գիտեմ, տեսար դուն հերոսին մահը,

Բայց նա անմահ է յաւիտեան կապրի,
Նորա համբարը երբեք չի մեռնիր,
Նա իր տեղն ունի Հայուն հոգւոյն մէջ,
Խորունկ քանդակւած ու հոն կը մնայ,
Ինչպէս դեռ կապրին վարդան ու Ժիրայր,
Հայ դատին գոհող քաջերը անմահ:
Հնչեցու՛ր փողդ, հնչեցու՛ր փողահար,
Հնչեցու՛ր զարքենն Հայ մուսաները,
Հնչեցու՛ր ելնէ անմահն Ռաֆֆին,
Հրահրէ՛ մարած կայծերն Վերստին,
Տեսնէ՛ քէ ինչպէս Արաֆսի ափին,
Նոր Ասլաններն, Ֆարհատն ու Կարօն,
Քաջ Աւարեանը իր ընկերներով
Զարկին, զարնեցան Բասենայ դաշտին:

Դ

Բասենայ դաշտին ձիւնն է պատեր,
Ծածկեր է ձիւնը Հայ երկնակամարին,
Պահեր է անյայտ գերեզմանները,
Անոնց որ ինկան Արաֆսի ափին,
Ու ծաղիկները վաղուց քոռմեր են,
Հայրենի երկրին, անտէր, անխնամ,
Դրախտի ջրերը շատոնց սառեր են,
Լոկ հովը կը փչէ, այն հովը գոժկան:
Բայց դեռ կը լսեմ ձիւներու խրխնջը.
Ու կայծակնացայտ ամբակներու ձայնը,
Ասպանդակներու վրայ,
Խրոխտապանծ կանգնած,
Հայ մարտիկներու հպարտ երգերը:

Կը տեսնեմ ահա ծուխի ամպի մէջ,
 Լերկ ու բաց կուրծքերը պաղ փաթին տւած,
 Հայրենի երկրին այն սուրբ ժայռերուն,
 Ետևը կուռղ փաշերը զինւած:
 Լսեմ տակաւին փաշ Աւարեանի,
 Ահեղ որոտը, մարտի հրաման,
 Փաշերու կողմին, սուրը վեր բռնած,
 Ինչպէս առիւծ մը կուի պատրաստւած,
 Եւ հոն տիւմանը երկչոտ, վատհոգի,
 Նա որ կուելու երբեք սիրտ չունի,
 Որ միշտ սովոր է զարնել անգործին,
 Այնտեղ ծերուկին, անմեղ մանուկին:
 Այնտեղ ահաբեկ կը փախչի ահա,
 Զէնքն ու սուսերը գետինը նետած,
 Ուխտ կընէ երբեք կուի չմտնել
 Հային հետ. եթէ նա զէնք է առած:

Ն

Բասենայ դաշտին ձիւնն է պատեր,
 Սառեր են փրփրոտ ջրերն Արաֆսի,
 Բայց դեռ Հայ կեանքը այնտեղ չէ մարեր,
 Թափւած արիւնը պարապը չանցնիր:
 Մէն մի կաթիլէն հագար ծաղիկներ,
 Հագարն ալ մէկգմէկ սիրուն և ընտիր,
 Պիտ բացուին այնտեղ նոր գարնան ծագին,
 Միայն թող շողայ արևը Հայուն:

Բաղձանք

Բ Ա Ղ Ձ Ա Ն Ք Ը

Ս. Մուրատի յիշատակին

Դերսիմա սարին ուր հովերն ազատ,
Լերան հովերը կը փչեն ուժգին,
Ույ՛ բալճարաւաց արծիւն հալարտ
Հոն բոյն կը շինէ ժայռերու կողքին,
Այնտեղ գոյութեան սրբազան կուի
Ահեղ մարտին մէջ սրտէն զարնւած,
Հոն բոյնին ներքեւ Դերսիմա արծիւն
Մուրազը աչքին կտրի՛նն է ինկած:

Աւերէքները լերան քրքալան
Հայ փաշերուն հետ կուէն յաղթական,
Դարձած կանգներ են լուռ ու տխրադէմ
Շուրջը էն ճիւղան Մուրատին զարնւած,
Ու մեծ Սայխը ծեր և պեհեր
Ծունկի է եկած նորա մարմնոյն բով,
Նա որ լաւ գիտէ հերոսին յարգը
Կը կապէ վերքը իր իսկ ձեռքերով:

Գլուխը դրած Գուրգէնի կրծքին
Կրակ աչքերը սևեռած հեռուն
Հոն ուր փանդեր էր քաքարը վայրագ
Ողջ հայրենիքը վերան աւերակ:
Այս մը կը քոյի նորա շրթներէն
Դէմքը կամացուկ մէկ կողմը շրջած
Արցունքի առատ շիթեր աչքերէն
Կը հոսին արագ արեան հետ խառնւած:

— Մուրա՛տ սիրելիս ի՞նչ պատահեցաւ

Մուրատ քու ազիզ հոգուդ ես մատաղ,
Ըսե՛ աղբերջան վերքը քեզ տանջեց
Ինչո՞ւ քու սիրտդ այսօր տխրեցաւ,
Գուն որ տասնվեց երկար տարիներ
Սար ու ձոր ընկար քու ազգիդ համար,
Որ օր մը հանգիստ դադար չգտար
Գլուխդ դնելու քար մ'իսկ չ'ունեցար՝
Երջանիկ էիր և ուրախ էիր,
Քանի քու ազգիդ սիրոյն այդ ցաւը
Իր ազատութեան և բարօրութեան
Համար գրկանքը սիրով տանէիր,
Այժմ ի՞նչ եղաւ — ըսաւ Գուրգէնը
Մուրատ միթէ դուն մահէ՞ն վախեցար:
Բայց նա միշտ լուռ էր և աչքերն անքարք-
Ուղղած հեռաւոր հորիզոնն բոցավառ,
Ուր հայրենիքի աւերակներէն
Ծուխն ոլոր մուր դեռ կը բարձրանար,
— Տղերք նա ձայնեց խիստ տկար ձայնով
Եւ իմ բարեկամս Սայիտ քաջարի,
Ես պիտի մեռնիմ գիտեմ և շուտով
Սակայն ես մահէն երբեք չեմ վախնար:
Իմ ցաւս է միայն որ դժբաղդ ազգիս
Խոր տառապանքի, անհուն գրկանքի
Այս սև օրուան մէջ միմակ թողուցած,
Պարտքս կիսկատար այսպէս շուտ կ'երթամ:

Գիտեմ լաւ օրը անշուշտ պիտի գայ
Պիտի գայ այո՛ վաղ կամ անագան
Երջանիկ օրը հայ ազատութեան
Բայց ես ալ կ'երթամ մուրազս չառած:

Աստուած կը սիրէք երբ որ գարուն գայ

Մեր երկնակամարին բացւի արեգակ
Պանդուխտներու կարաւանը ծայր տայ
Ընկերներ խնդրեմ գիս ալ չմոռնա՛մ —:

Լո՛ւս և շուրջը հատաւ կտրմին
Վերջին ակնարկ մ'ալ նետեց նա հեռուն,
Մահուան խոր քնով փակեց աչքերը
Գլուխը Գուրգէնի գրկին մէջ ինկաւ:

Դէրսիմա սարը հովերն կը փչեն
Ուր բռնաւորին հետքն իսկ չկայ,
Յաղք կազմիները սուեր կը ձգեն
Հայ նահատակի շիրիմին վրայ:
Նա կը հանգչի հոն հանդարտ անվրդով
Ազատ օրերու երջանիկ յոյսով,
Միմակ իր ազգի այդ ուրախ օրուան
Լոյսը տեսնելու անհուն կարօտով:

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

	Էջ
Վրէժխնդիր Ձայներ	19
Ազատութեան Հարսնեւորները	81
Փառք Ձեզ	89
Բասենայ Դաշտին	95
Բաղձանքը	101

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0352867

47184^m